

نقش بازار سرمایه در توسعه مالکیت فکری

سید حسن میر حسینی^۱، علیرضا جاویدان داروگر^{۲*}

۱- مدرس، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

۲- کارشناس ارشد حقوق شرکت‌های تجاری، ar_javidan@yahoo.com

چکیده

یکی از شاخص‌های بسیار مهم و اساسی در جوامع توسعه‌یافته، توسعه مالکیت فکری می‌باشد. عرصه مالکیت فکری را می‌توان عرصه دانشمندان، اندیشمندان، نخبگان، کارآفرینان و به طور کلی قشر خاصی از جامعه دانست که وجود و حضور ایشان ضرورتی اساسی و حیاتی برای رشد جامعه محسوب می‌شود. در یک نگاه کلی، براهتی می‌توان مشاهده نمود که یکی از عوامل اصلی توسعه‌یافتگی جوامع مدرن، توجه و حمایت خاص آن‌ها از عرصه مالکیت فکری می‌باشد. در کشور ما، با عنایت به سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، قانون‌گذار در بند د ماده ۱۷ قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران با درک اهمیت موضوع مالکیت فکری، اقدام به وضع قانون جهت ایجاد بازار به منظور تجاری‌سازی ایده‌های فکری در حوزه‌های صنعت، تجارت و کشاورزی نموده است. از آن جایی که به موجب قانون مذکور ایجاد بورس ایده تأمین‌کننده چنین نیازی می‌شود، لذا در سال ۱۳۹۳ شرکت فرابورس عهده‌دار این مهم شد. نقش بازار سرمایه با این تأسیس صورت گرفته، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار خواهد گردید. بدیهی است در این نقش‌آفرینی، شناخت و تجزیه و تحلیل قواعد و مقررات حاکم اهمیت خاص پیدا می‌کند. در این نوشتار سعی بر آن شده است، با مطالعه قوانین و مقررات موجود، ضمن تبیین این نقش، نقاط ابهام و زوایای پنهان آن روشن گردد.

واژگان کلیدی: مالکیت فکری، بازار دارایی فکری، بازار سرمایه، بورس ایده، فرابورس

۱- مقدمه

وجود و فعالیت مخترعان و نوآوران در تمامی جوامع یک ارزش و سرمایه اساسی محسوب می‌شود. دولت‌ها با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی و صنعتی و وضع قوانین مناسب، همواره سعی در حمایت از این قشر مهم جامعه دارند. این حمایت‌ها محدود به مرزهای داخلی نمی‌شود. در واقع کشورهای توسعه‌یافته با بکارگیری انواع روش‌های مادی و غیرمادی، نه تنها از مخترعان و نوآوران خود حمایت می‌کنند، بلکه با توسعه این روش‌ها به فراسوی مرزها و با فراهم آوردن امکانات مناسب و مقتضی برای مخترعان و نوآوران خارجی، اقدام به ترغیب این سرمایه‌های ارزشمند انسانی برای حضور و فعالیت در کشورشان کرده و به این ترتیب بدون صرف هزینه‌های مربوط به آموزش و تربیت ایشان، دانش و علم این منابع انسانی ارزشمند را در جهت ادامه روند توسعه‌ای خود بکار می‌گیرند.

یکی از چالش‌های اساسی اختراعات و ابداعات، ارائه آن‌ها به بازارهای هدف می‌باشد. در اغلب موارد مخترعان علیرغم آن که از علوم و دانش فنی بالایی برخوردار می‌باشند، لکن در خصوص چگونگی ارائه اختراع خود به بازار هدف آگاهی کمی داشته یا اساساً فاقد آگاهی هستند و به این ترتیب در نیل به هدف تجاری‌سازی اختراع‌شان در برخی مواقع ناکام می‌مانند.

از طرفی گروهی نیز که موفق به ارائه اختراع خود به بازار هدف شده‌اند با چالش جدیدتر و جدی‌تری مواجه می‌شوند. اغلب ایشان در رابطه با خریداران اختراع‌شان، به دلیل عدم آگاهی از حقوق مالکیت فکری، در شرایط بسیار غیرمنصفانه‌ای تن به انعقاد قرارداد می‌دهند. مجموع این چالش‌ها به دلسردی و سرخوردگی مخترعان انجامیده و به این ترتیب ضررهای مادی و غیرمادی فراوانی دامن‌گیر جامعه می‌شود.

مشکل دیگر مخترعان برای تجاری‌سازی اختراع‌شان، نبود سرمایه مکفی است. به طور کلی، ساخت نمونه اولیه از هر اختراع یا نوآوری با هزینه‌های زیادی مواجه می‌باشد. اما همین که نمونه اولیه و آزمایشگاهی ساخته شد و تست‌های فنی را با موفقیت پشت سر گذارد، می‌توان برای تولید انبوه آن یک قیمت تمام شده تولید ارزیابی و محاسبه نمود. در این بخش، اغلب مخترعان با کمبود یا نبود سرمایه مواجه هستند و به این ترتیب نیازمند تأمین منابع مالی می‌شوند، خاصه اگر در زمان تحقیق و ساخت نمونه اولیه نیز مجبور به جذب سرمایه از اشخاص دیگر (اعم از حقیقی و حقوقی) شده باشند، در این مرحله با معضلات جدی‌تری دست به‌گریبان می‌شوند.

از این رو، دولت‌ها همواره در تدارک سیاست‌ها، ابزارها و روش‌های گوناگون هستند تا بتوانند، ضمن کمک به مخترعان در تمام مراحل کارشان، افراد جدید را نیز جهت حضور و فعالیت در این عرصه تشویق نمایند. یکی از ابزارهای بسیار قدرتمند در این مسیر، بازار سرمایه می‌باشد.

استفاده از بازار سرمایه برای رشد و توسعه حقوق و بازار مالکیت فکری، یکی از نوآوری‌های سال‌های اخیر محسوب می‌شود. سرآغاز این اقدام از بازار سرمایه ایالات متحده صورت پذیرفته است. در این روش، حقوق مربوط به اختراع از طریق بازار سرمایه و به ویژه بازار بورس و اوراق بهادار یا بازار خارج از بورس به فروش می‌رسد. فرآیند کار به گونه‌ای است که در آن علاوه بر حفظ حقوق مخترع، محیط مناسبی نیز برای عرضه اختراع به بازار هدف فراهم می‌شود.

بورس ایده، در واقع الگوی اولیه خود را از روش فوق‌الذکر گرفته است، یکی از ابداعات بسیار ارزشمند بازار سرمایه ایران در جهت رونق بازار مالکیت فکری است. تازگی موضوع، هم چنین نوپا بودن سازمان بورس و اوراق بهادار و مقررات مربوط به آن، در مجموع شرایطی را فراهم می‌آورد که عدم دقت نظر در ایشان، می‌تواند وضعیتی را ایجاد نماید که این اقدامات تحسین برانگیز شرکت فرابورس را، به عنوان متولی بورس ایده، با تهدید عدم اقبال عمومی و ناکامی مواجه سازد. لذا در ادامه این نوشتار ضمن بررسی دقیق‌تر موضوع و ارزیابی وضعیت فعلی حقوق بازار سرمایه، با شناسایی نقاط قوت و ضعف آن سعی خواهیم نمود که راه‌حل‌های مفیدی برای موفقیت هر چه بیشتر این اقدام پیشنهاد نماییم.

۲- مبانی حقوقی

در اسلام موضوع علم و نوآوری دارای اهمیت بسیار بالا بوده و دانشمندان از نظر اسلام دارای جایگاه رفیعی نزد خداوند متعال می‌باشند، تا جایی که به فرموده نبی مکرم اسلام (ص): «در نزد خداوند متعال جوهر قلم عالم از خون شهید ارزشمندتر است»^۱. با توجه به این مطلب، حکومت اسلامی مسئولیت بسیار سنگینی در خصوص دانشمندان و علما دارد.

در کشور ما، نظام جمهوری اسلامی که برگرفته از مکتب تعالی بخش اسلام است، موضوع توجه به توسعه علمی و نوآوری را در قانون اساسی مورد تأکید قرار داده است. در مقدمه قانون اساسی در این خصوص چنین آمده است: «...برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است.» از نگاه قانون اساسی «جمهوری اسلامی نظامی است بر پایه ایمان به... ۶ - کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا که از راه... ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آن‌ها...»

^۱ مداد العلماء عند الله أفضل من دماء الشهداء .

تأمین می‌کند.^۱ به این ترتیب و به موجب اصل دوم قانون اساسی دانش‌اندوزی و دستیابی به فناوری‌های نوین که منطبق بر خط مشی اسلامی باشد، یکی از ارکان اصلی نظام جمهوری اسلامی محسوب می‌شود. لذا «دولت جمهوری اسلامی موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای:

تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان (بند ۴ اصل سوم).

مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش (بند ۸ اصل سوم).

تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند این‌ها (بند ۱۳ اصل سوم)
به کار برد^۲. نکته‌ای که در خصوص اصل سوم باید بدان دقت نمود این است که «دولت» در این اصل به معنای عام آن یعنی حاکمیت است، نه قوه مجریه.

قانون اساسی به روشنی اهمیت مخترعان و دانشمندان و اختراعات و دانش را بیان نموده است. در میان مجموعه قوانین و مقررات داخلی نیز قوانین سودمندی وجود دارد که با تأسی از ایشان می‌توان حمایت شایسته و بایسته‌ای از حقوق مالکیت فکری به عمل آورد.

لکن حمایت از مخترعان و دانشمندان محدود به وضع قوانین و مقررات جهت به رسمیت شناختن حقوق مالکیت فکری نیست. بلکه لازم است بستر مناسبی جهت ارائه دستاوردهای مخترعین و نوآوران به بازار هدف نیز فراهم گردد و قوانین و مقررات روشنی نیز بر آن حاکم باشد.

این مهم در اغلب اسناد بالادستی کشور نظیر «سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۵/۹/۱۵ مقام معظم رهبری)»، «سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی (مصوب ۱۳۸۵/۹/۱۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام)»، «سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری (مصوب ۱۳۹۲/۱۱/۲۹)» و «قانون برنامه توسعه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۹/۱۰/۲۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام)» مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است.

در حالی که اغلب اسناد دارای دستورات کلی در حوزه مالکیت فکری هستند، قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه، اولین سندی است که به طور مستقیم به مسئله تجاری‌سازی دستاوردهای علمی و پژوهشی نخبگان اشاره می‌نماید. در ماده ۱۸ این قانون آمده است: «دولت به منظور گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری اقدامات زیر را انجام دهد: ... ز - حمایت از تجاری‌سازی دستاوردهای آنان...». لکن آن چه که بند ۸ اصل سوم قانون اساسی را محقق می‌سازد، بند «د» ماده ۱۷ قانون برنامه پنجساله پنجم است. به موجب این ماده: «دولت مجاز است به منظور توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش بنیان اقدام‌های زیر را انجام دهد: د - حمایت مالی از ایجاد و توسعه بورس ایده و بازار فناوری به منظور استفاده از ظرفیت‌های علمی در جهت پاسخگویی به نیاز بخش‌های صنعت، کشاورزی و صنعت...». به این ترتیب قانون‌گذار، با وضع این قانون، ظرفیت موجود در بازار سرمایه را به منظور توسعه بازار اموال فکری به کار گرفته است.

۳- استفاده از بازار سرمایه در حوزه مالکیت فکری

به طور کلی فقط اشخاص حقوقی امکان حضور در بازار سرمایه را دارند. حضور بنگاه‌های اقتصادی در بازار سرمایه و به خصوص بورس اوراق بهادار، اعتبار بسیار بالایی برای ایشان به ارمغان می‌آورد. ساز و کارهای بازار سرمایه برای نظارت بر شرکت‌هایی که در این بازار حضور دارند، پیچیده بوده و از انضباط و نظم خاصی برخوردار است. ضمانت‌های اجرایی متعددی برای قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های جاری در بورس اوراق بهادار وجود دارد.

^۱ اصل دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

^۲ اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران .

شرکت فرابورس، دارای ماهیتی است که به موجب آن تسهیلات بیشتری را برای ورود شرکت‌ها به بازار سرمایه فراهم می‌آورد. مزایای پذیرش در فرابورس از جمله شامل سهولت رویه‌ها، تأمین مالی، معافیت مالیاتی، کاهش مالیات نقل و انتقال، معرفی شرکت به بازار، شفافیت اطلاعاتی، کشف عادلانه قیمت سهام، مقدمه‌ای برای ورود به بازار سرمایه و غیره می‌باشد. به موجب بند ۴ ماده ۴ دستورالعمل «پذیرش، عرضه و نقل و انتقال اوراق بهادار در فرابورس ایران (شرکت سهامی عام)»^۱، بازار چهارم از پنج بازار فعال در فرابورس، به «ابزارهای نوین مالی» اختصاص دارد و به موجب تبصره همین ماده پذیرش اوراق بهادار تمامی شرکت‌ها به جز شرکت‌های سهامی عام در این بازار صورت می‌پذیرد. هم چنین به موجب ماده ۱۳ «کلیه ابزارهای مالی به استثنای سهام و حق تقدم خرید سهام که به تأیید شورا رسیده و بنا به اعلام آن مشمول ثبت یا معاف از ثبت نزد سازمان تشخیص داده شده، قابل پذیرش در بازار ابزارهای نوین مالی می‌باشد» و با عنایت به ماده ۱۹ «سایر ابزارهای مالی که به تشخیص شورا قابل معامله بوده و با مجوز سازمان منتشر می‌گردد، با شرایطی که هیئت پذیرش تعیین می‌نماید، قابل پذیرش در بازارهای مالی نوین می‌باشند».

با توجه به موارد فوق‌الذکر، شرکت فرابورس ایران از آن جایی که طراحی اختصاصی انواع روش‌های عرضه و تأمین مالی را در بازار ابزارهای نوین مالی، در عین انعطاف‌پذیری ساختار و چابکی فرآیندها در دستور کار خود قرار داده است، ایجاد حلقه پیوند علم و فناوری با تولید و صنعت را به مثابه یکی از رسالت‌های خود دنبال نمود. لزوم تکمیل این زنجیره به منظور به منصف ظهور رساندن حوزه تفکر خلاق و منجر شدن ایده‌ها به تولید و عرضه در بازار، به راه‌اندازی «بورس ایده» یا «بازار دارایی فکری» منجر شد (شرکت فرابورس، ۱۳۹۳: ۱). آن چه که در این بازار عرضه می‌گردد اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری است، که عبارتند از:

۱. حق ثبت اختراع: حقی انحصاری است که در قبال اختراع ثبت شده به مخترع یا نماینده قانون او اعطا می‌شود.
۲. علائم تجاری: نشانه شاخصی است که معرف کالاها یا خدمات معین ایجاد شده توسط شخص یا شرکت خاصی است.
۳. طرح‌های صنعتی: طرح صنعتی جنبه تزئینی یا زیباشناسی کالا را نشان می‌دهد. طرح می‌تواند شامل خصوصیات سه بعدی مثل شکل کالا یا خصوصیات دو بعدی مانند الگوها، خطوط و رنگ باشد.
۴. حق انحصاری اثر: عبارت از حقوق اعطا شده به پدید آورندگان آثار و کارهای ادبی و هنری است.
۵. سایر موارد: شامل انواع ارقام گیاهی، نوآوری، علائم جغرافیایی، مالکیت صنعتی، تحقیق بنیادی و کاربردی، اختراعات و غیره. (همان: ۳)

در حقیقت، بازار دارایی فکری آمده است تا در راستای اجرای مفاد بند «د» ماده ۱۷ قانون برنامه پنجم توسعه، برای تکمیل ارتباط حلقه علم و صنعت شرایطی را فراهم نماید تا دانشگاهیان، مخترعان و مبتکران بتوانند در ارتباطی نظام‌مند، ایده‌ها و ابتکارات خود را به مرحله تجاری‌سازی برسانند و ابزاری برای شکوفایی بکارگیری ظرفیت‌های کشور و توسعه حوزه تفکر خلاق و اقتصاد دانش بنیان در کشور باشد، و به این شکل بازار سرمایه کشور با حضور در یکی از عرصه‌های راهبردی دانش و فناوری کشور، نقش بی‌بدیلی را در توسعه میان مدت و بلند مدت آن ایفا خواهد نمود. (همان: ۱)

۴- تجربه بین‌المللی

شرکت بورس بین‌الملل دارایی فکری^۲ که مرکز آن در شهر شیکاگو واقع شده است، اولین بورس مالی برای گواهی و تجارت حقوق مالکیت فکری محسوب می‌شود. بورس، گواهی و تجارت غیرانحصاری حقوق مالکیت فکری را، با به کارگیری قیمت پایه بازار و استاندارد سازی شرایط تسهیل می‌کند. (مارکت ویکی، ۲۰۱۴)

^۱ مصوب ۲۵ فروردین ۱۳۸۸ و اصلاحیه مصوب ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۰ هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار.

^۲ .....

بازار بورس بین‌الملل دارایی فکری (...)^۱ برای این منظور طراحی شده است تا به مالکان دارایی‌های فکری اجازه دهد تا دارایی معنوی خود را به شکلی مؤثرتر به پول تبدیل نموده و دسترسی به مدیریت ریسک ابزارهای لازم جهت تأمین خرید و فروش ارائه شده توسط ایشان را اعطا کند. هم‌چنین به سرمایه‌گذاران این فرصت را می‌دهد که بجای سرمایه‌گذاری روی سرمایه شرکت‌هایی که حقوق مالکیت فکری و اموال معنوی را مدیریت می‌کنند، ضمن پذیرش ریسک سرمایه‌گذاری، بر روی ارزش این فناوری‌های نوظهور و حقوق مالکیت فکری، با قادر بودن بر تجارت آن حقوق به عنوان ارزش افزوده، سرمایه‌گذاری مستقیم نمایند. (همان)

... در سال ۲۰۰۸ میلادی توسط شرکت تجاری اوشن تومو با مسئولیت محدود^۲، تأسیس شد. توسعه بورس با حمایت از منطقه ایالت ایلینویز در سال ۲۰۰۶ آغاز گردید. دو جلسه انجمن عمومی شهر با حضور چند صد مالک شرکت‌های مالکیت فکری، سرمایه‌گذاران و دیگر شرکت‌کنندگان برگزار گردید. ۱۴ شرکت ملی و بین‌المللی و مدیران مالکیت فکری دانشگاه در جلسه تدوین اولین «کتاب قواعد ...»^۳ در مارس ۲۰۱۰ حضور یافتند. (همان و اکونومیست، ۲۰۱۲)

در دسامبر ۲۰۱۱، ... سرمایه لازم برای عملیاتی‌اش در آمریکا را از طریق سرمایه‌گذاران راهبردی شامل رویال فیلیپس الکترونیک^۴ و هلدینگ ...^۵ تکمیل کرد. اعضای مؤسس ... در اوایل ۲۰۱۲، به منظور تهیه و موافقت با انتشار «کتاب قواعد بازار ... نسخه ۱،۰» چندین جلسه برگزار نمودند. ... در نظر داشت تا نسخه جدیدی از کتاب قواعد بازار و پیشنهادش در بورس را در سال ۲۰۱۳، ارائه کند که در ۲۰ می ۲۰۱۳ نسخه بازبینی شده را منتشر نمود. (همان)

۵- قرارداد حق گواهی واحد یا قرارداد حق مالکیت فکری (ULR)^۶

... قصد دارد تا، از طریق قرارداد ... الگو، به اهداف عملیاتی‌اش، تحت دو اصل اساسی که در گواهی دوجانبه سنتی وجود ندارد، در بورس دست یابد: شفافیت و کارایی. فرآیند با تجزیه و تحلیل حقوقی طراحی شده جهت تعیین کیفیت حقوق انحصاری لیست شده به عنوان قراردادهای ...، آغاز می‌شود. یک قرارداد ... یک حق گواهی غیرانحصاری قابل تجارت قابل مبادله محصول ایجاب شده در یک قیمت پایه بازار و با شرایط استاندارد شده، می‌باشد. قراردادها بر پایه یک فناوری واحد، جایی که هر واحد پایه توسط ... در همکاری با سرمایه‌گذار مالی، با توجه به فناوری اصلی تعیین شده، قیمت‌گذاری و فروخته می‌شود. بدین ترتیب استفاده از فناوری به راحتی مورد نظارت قرار می‌گیرد. (همان)

به هر خریدار قرارداد ... حق استفاده از فناوری اصلی به تعداد نمونه‌ای که تصفیه کرده است، اعطا می‌شود. برای مثال، حق ساختن و/یا فروختن مقدار قطعی واحدهای محصول کارخانه‌ای فناوری انحصاری. به محض این که یک نمونه از کاربرد (به جای ساختن یا فروختن) رخ داده و به ... گزارش شود، قرارداد ... منفسخ و از حساب ثبت خریدار بازپس گرفته می‌شود. اگر یک قرارداد ... کاملاً منفسخ نشود، خریدار این حق انتخاب را دارد که قرارداد مزبور را در سایت تجارت الکترونیک ... مورد داد و ستد تجاری قرار دهد. (همان)

قراردادهای ...، شبیه به یک شرکت سازمان مالکیت فکری، در شکل ایجاب‌های اولیه ارائه می‌شوند. وقتی ایجاب اولیه قیمت‌گذاری می‌شود، ... بر روی سایت تجارت الکترونیکی‌اش یک بازار ثانویه برقرار خواهد نمود، جایی که خریداران و فروشندگان قادرند محصولات را مبادله تجاری کنند. (همان)

.....
1 .....
2 .....
3 .....
4 .....
5 .....
6 .....

بازار ثانویه به مشارکت‌کنندگان بازار اجازه می‌دهد قراردادهای ... را تجارت کنند. بازار ثانویه هم چنین تقاضای بازار اولیه را برای قراردادهای ... ارتقا داده، سود سهام سرمایه‌گذار مالی قرارداد را به حداکثر می‌رساند. ... ایجاب‌های بعدی بازار اولیه قراردادهای ... را به عنوان الزاماتی مورد تقاضا منتشر خواهد کرد. (همان)

در نهایت، شیوه‌ای قاعده‌مند به همراه اجرایی هدفمند اجازه می‌دهد حقوق مالکیت فکری با انتخاب‌های گوناگونی برای تأمین سرمایه قانونی اعمال شود، که مشتمل بر الزام بر تأمین سرمایه شخصی، بیمه مالکیت فکری یا الزام بر تأمین سرمایه شخص ثالث می‌شود. (همان)

۶- بورس ایده، گامی به سوی توسعه مالکیت فکری

اقتصاد در طول تاریخ حیات بشر، فراز و نشیب فراوانی را به خود دیده است. زمانی از نظر اقتصادی ارزشمندترین دارایی زمین بود و هر شخص یا کشوری که قلمرو زمینی بیشتری می‌داشت، قدرتمندتر محسوب می‌شد. در دوره‌ای طلا و نقره دارایی‌های ارزشمندی محسوب می‌شدند. اشخاص تلاش فراوانی داشتند تا دارایی‌های خود را به شکل طلا و نقره درآورند. کشورهای استعمارگر، با فروش محصولات خود به مستعمرات تحت حکومت‌شان، طلا و نقره ایشان را می‌گرفتند.

پس از انقلاب صنعتی، مفهوم اقتصاد شکل نوینی یافت. در حقیقت، مفهوم اقتصاد محض، جای خود را به مفهوم نوینی به نام توسعه اقتصادی داد. بدین ترتیب صرف داشتن قلمروی سرزمینی وسیع یا فلزات گران‌بها اعم از طلا و نقره، ارزش ذاتی و اصیل محسوب نمی‌شد. تجار، عمدتاً در قالب شرکت‌های بزرگ و کوچک، سعی بر آن داشتند تا صنایع بیشتری را تصاحب نموده و با تولید محصولات صنعتی، سهم بیشتری از بازار را نصیب خود نمایند. به این ترتیب، اقتصاد با بهره‌گیری از گسترش واحدهای صنعتی، شکل اقتصاد صنعتی به خود گرفت. اما روند رو به رشد و تکامل اقتصاد، ارزش‌های نوینی را جایگزین نمود. با توجه به تغییرات سال‌های اخیر، شاهد آن هستیم که اقتصاد صنعتی در حال گذار به اقتصاد دانش بنیان است. انتظار می‌رود بیشتر شرکت‌های موفق در آینده یا از نوع دانش بنیان باشند و یا شرکت‌هایی باشند که از دانش در تجارت‌شان بهره می‌برند. حفاظت و بکارگیری دانش عامل تمییز بین برندگان و بازندگان عرصه تجارت خواهد بود. و جالب توجه‌تر آن که مناسب بودن شرکت‌ها برای فعالیت تجاری در آتی، تفاوت بین استراتژی مالکیت فکری خوب و استراتژی مالکیت فکری پیروز ایشان است (بورس جهانی مالکیت فکری، ۲۰۱۴: ۱۴). به عبارت دیگر، اگر روزی معیار سنجش توسعه و موفقیت یک بنگاه اقتصادی، میزان صناعی که در آن دخیل است، بود، امروزه این معیار جای خود را به میزان دارایی‌های غیرمادی بنگاه اقتصادی که همانا «مالکیت فکری» و «سرمایه فکری» می‌باشد و استراتژی بکارگیری این اموال غیرمادی، داده است.

محافظت از نوآوری که موجب می‌شود شما در رقابت بین بنگاه‌های اقتصادی یک قدم جلوتر باشید، حوزه مالکیت فکری را در مرکز تغییرات سریع جهانی قرار می‌دهد. افزایش رسانه‌های دیجیتالی و جمعی و سرعت پیشرفت تخصصی در میان بسیاری از صنایع بدین معناست که نیاز به پاسخ و پذیرش جهت مواجهه با چالش‌های حقوق مالکیت فکری بسیار شدیدتر از قبل شده است. (همان: ۲)

به طور تقریبی ۷۵ درصد ارزش یک شرکت از دارایی‌های غیرمادی آن تشکیل شده و یک فشار دائمی رو به تزاید بر روی تصمیم‌سازان مالکیت فکری به منظور پیش بردن بازده سبد سهام وجود دارد. بدین ترتیب از ایامی که حوزه مالکیت فکری به عنوان مرکز هزینه یک بنگاه اقتصادی در پشت خاکروبه‌ها دفن می‌شد، باید عبور کرد. وجود یک برنامه‌ریزی مؤثر جواز معامله و مدیریت خوب سبد سهام بسیار ضروری است، اما مهم‌تر از ایشان، اقداماتی است که به ساده‌ترین شیوه ممکن، حوزه مالکیت فکری را در کانون فعالیت تجاری شما قرار دهد. (همان: ۸)

در یک رقابت شدید جهانی اقتصاد، اموال مالکیت فکری هسته مرکزی هر استراتژی کامل و بی‌عیب و نقص کسب و کار تجاری محسوب می‌شود. سازمان‌ها به روند سرمایه‌گذاری در ابداعات به عنوان محصول چرخه‌های کوتاه‌تر حیات تجاری و کاهنده حواشی اعمال فشار ادامه می‌دهند. معامله جواز در یک مسیر متعادل است، و شرکت‌ها مراقب دارایی‌های مالکیت

فکری‌شان هستند، و فقط تمرکز صرف بر حفاظت و حراست از ایشان ندارند، بلکه برای سودآوری ایشان نیز برنامه‌ریزی و آن را اجرا می‌نمایند، روند راهبردی‌ای که در آینده نیز تداوم خواهد یافت. (همان: ۱۴)

بورس ایده ساده‌تر، سریع‌تر و ارزان‌تر از فرآیند «وکیل محور» مذاکرات دو جانبه اعطای حقوق مالکیت فکری است که هم هزینه بالاتری را دربر دارد و هم موجب می‌شود که افراد و شرکت‌های کوچک‌تری که هزینه پرداخت حق‌الوکاله و کلاه را ندارند، از ارائه اختراع‌شان به بازار خودداری نموده و آن را در گوشه‌ای رها نمایند و به این ترتیب مانع رشد و توسعه نوآوری توسط خود و ایجاد انگیزه برای سایرین شوند. (اکونومیست، ۱۲ می ۲۰۱۲)

با توجه به بحران مالی و چالش‌های ناشی از رشد فشار رقابت جهانی، نوآوری‌ها هدایت‌کننده اصلی رشد اقتصادی در اروپا شده است. تأمین الزامات تجاری‌سازی نوآوری‌ها و ساخت اکوسیستمی دوستدار اختراع چالش عمده آینده اتحادیه اروپا خواهد بود. این اتحادیه تا سال ۲۰۲۰، ۳ درصد از درآمد ناخالص خود را در بخش تحقیق و توسعه سرمایه‌گذاری کرده و طرحی دارد که به موجب آن ۸۵ درصد بودجه سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ خود را به رشد پایدار، هوشمند و جامع اختصاص می‌دهد. (مؤسسه مدیریت فناوری دانشگاه سنت گالن، ۲۰۱۱: ۴۳)

چنانچه قادر باشید استراتژی مالکیت فکری خود را با اهداف گسترده تجاری‌تان سازگار و اجماعی درون سازمانی به شکل از بالا به پایین در این حوزه ایجاد نمایید، نتایج آن بر کسب و کار تجاری شما آشکار خواهد شد. ۹۹ درصد مدیران حوزه مالکیت فکری که مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند، اظهار داشتند که ارتقاء بهره و جایگاه مالکیت فکری در میان سازمان‌شان اهمیت فراوانی داشته است. این نیاز به برتری جایگاهی، معنای انحصاری برای حوزه مالکیت فکری ندارد، به عبارتی اختصاص چنین جایگاهی برای حوزه مالکیت فکری مستلزم تغییر ساختار سازمان نمی‌باشد و نافی سایر جایگاه‌های سازمانی نیست. (بورس جهانی مالکیت فکری، ۲۰۱۴: ۸)

بازار دارایی فکری فرابورس که از آن با عنوان «بورس ایده» نیز یاد می‌شود، اهداف منحصر به فردی دارد که مهم‌ترین آن‌ها حمایت از دارندگان دانش فنی و امتیاز ثبت اختراعات به منظور ارزش‌گذاری دارایی معنوی و هم چنین کاهش ریسک‌های قیمتی مرتبط با اوراق بهادار مبتنی بر مالکیت معنوی است. علاوه بر این تسهیل انتقال تکنولوژی، تسهیل قیمت‌گذاری منطقی اوراق مالکیت معنوی بر مبنای یک بازار رقابتی و نیز ارتقای شاخص ثبت اختراعات کشور در مراجع بین‌المللی به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی توسعه علم و فناوری، در زمره دیگر اهداف راه‌اندازی این بازار تعریف شده است. حرکت به سمت هدفمند شدن اختراعات، کاربردی نمودن پایان‌نامه‌های دانشجویان و تکیه بر نیازهای عینی بازار، ایجاد ارزش افزوده از اختراعات در راه‌اندازی اقتصاد دانش بنیان و استفاده از اسناد اختراعات ارزش‌گذاری شده در فرابورس به عنوان وثیقه در نهادهای بانکی هم از دیگر اهدافی است که برای بازار دارایی فکری فرابورس در نظر گرفته شده است (شرکت فرابورس، ۱۳۹۳: ۴). بورس ایده، خطرات ذاتی معاملات دارایی‌های مالکیت فکری را به شکل بسیار چشمگیری کاهش می‌دهد. ارائه عمومی و دفعی این نوع از دارایی‌ها، علاوه بر آن که برای دارندگان ارزان‌تر، سریع‌تر و ساده‌تر تمام خواهد شد، از امنیت قابل قبولی نیز برای حمایت از دستاورد وی برخوردار می‌باشد.

۷- تحلیل حقوقی بورس ایده

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، بورس ایده بر اساس بند «د» ماده ۱۷ قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، توسط فرابورس تأسیس شده است. سازمان بورس و اوراق بهادار، به منظور نظام‌مند ساختن این بورس تازه تأسیس، دستورالعملی در ۱۰ ماده تدارک دیده که در تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۱ به تصویب هیئت مدیره سازمان رسیده و «دستورالعمل سپرده‌گذاری و معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در فرابورس ایران» نام دارد. به موجب ماده ۲ این دستورالعمل «معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری بر اساس دستورالعمل اجرایی معاملات مبتنی بر مذاکره اوراق بهادار در فرابورس ایران و با رعایت مفاد این دستورالعمل انجام می‌شود». مورد معامله در این‌جا «اعداد مشخصی از

یک یا چند اوراق بهادار است که مطابق مشخصات اعلامی در بیانیه مذاکره در قالب معاملات مبتنی بر مذاکره در بازار سوم فرابورس انجام می‌شود» است. (بند ۵ ماده ۱ دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری)

مستنداتی که به منظور عرضه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری لازم است به فرابورس ایران ارائه شود در ماده ۳ دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری و به موجب همان ماده، در ماده ۳ دستورالعمل اجرایی معاملات مبتنی بر مذاکره اوراق بهادار در فرابورس ایران، ذکر شده است.

به موجب بند ۱ ماده ۳، عرضه کننده مکلف است «مستند رسمی مؤید ثبت دارایی فکری به نام مالک اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در مرجع ثبت» را ارائه بنماید. هر دو دستورالعمل در خصوص این که آیا مالک می‌تواند وکیل یا نماینده قانونی از جناب خود معرفی نماید، ساکت هستند. لکن به موجب ماده ۱۰ دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری «موارد پیش‌بینی نشده در این دستورالعمل تابع مقررات عمومی حاکم بر معاملات اوراق بهادار در فرابورس خواهد بود»، بنابراین به موجب دستورالعمل نحوه انجام معاملات وکالتی اوراق بهادار (مصوب ۱۳۸۸/۱۱/۳ هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار) وکیل یا نماینده قانونی می‌تواند پس از اخذ تأییدیه، به موجب مواد ۲ و ۳ از طرف مالک جهت معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری، اقدامات قانونی لازم را به عمل آورد. هر چند وجود دستورالعمل نحوه انجام معاملات وکالتی اوراق بهادار توانسته است، این نارسایی را در خصوص دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری بر طرف نماید، لکن به نظر می‌رسد وجود بندی در ماده ۳ که اشاره مستقیم به موضوع وکالت یا نمایندگی قانونی داشته باشد، موجب غنی شدن هر چه بیشتر دستورالعمل و کارآمدی بیشتر آن می‌شود.

یکی دیگر از مستندات لازم جهت ارائه به فرابورس ایران، «گزارش ارزیابی دارایی فکری» است. ماده ۱ دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در تبیین «گزارش ارزیابی دارایی فکری» چنین می‌گوید: «گزارش کارشناسی... در خصوص بررسی قابلیت تجاری‌سازی و مجوزهای مورد نیاز جهت بهره‌برداری از طرح و بررسی سطح تکنولوژی یا سطح بلوغ طرح مورد عرضه در قالب طرح کسب و کار (Business Plan) که توسط شرکت‌های تأمین سرمایه یا سایر نهادهای مالی به تشخیص سازمان تأیید می‌شود». در این جا لازم است نگاهی به تعریف اختراع از نگاه قانون گذار داخلی داشته باشیم. به موجب ماده ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری (مصوب ۱۳۸۶/۸/۷) «اختراع نتیجه فکر فرد یا افراد است که برای اولین بار فرآیند یا فرآورده‌ای خاص را ارائه می‌کنند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آن‌ها حل می‌نمایند» و به موجب ماده ۲ «اختراعی قابل ثبت است که حاوی ابتکار جدید و دارای کاربرد صنعتی باشد. ابتکار جدید عبارت است از آن چه که در فن یا صنعت قبلی وجود نداشته و برای دارنده مهارت عادی در فن مذکور معلوم و آشکار نباشد و از نظر صنعتی، اختراعی کاربردی محسوب می‌شود که در رشته‌ای از صنعت قابل ساخت یا استفاده باشد. مراد از صنعت، معنای گسترده آن است و شامل مواردی نظیر صنایع دستی، کشاورزی، ماهیگیری و خدمات نیز می‌شود». با توجه به این دو ماده، دو پرسش بسیار مهم در ذهن متبادر می‌شود؛ اول این که از آن جایی که اختراع نمونه مشابه قبلی ندارد، کارشناس و متخصص ارزیاب، با چه استاندارد و ملاکی ارزیابی از اختراع را به عمل خواهد آورد؟! دوم این که چنان چه مالک اختراع با نظر کارشناس ارزیاب مخالف باشد، چه ساز و کاری برای رسیدگی به این امر و حل اختلاف وجود دارد؟!.

به نظر می‌رسد در خصوص دو پرسش مطروحه ابهامات قابل توجهی وجود دارد و از قضا دو پرسش مطروحه دغدغه اصلی و اولیه مالک اختراع یا نوآوری می‌باشد. او خود در فضایی پر از ابهامات گوناگون فضای رقابت تجاری قرار دارد و برای برون‌رفت از این چالش‌ها به ابزاری قابل اعتماد یعنی بورس ایده متوسل می‌شود و این انتظار را دارد که اختراع یا نوآوری‌اش با کمک بازار سرمایه و به طور خاص فرابورس ایران به شکلی منصفانه به فروش برسد. وجود این دو ابهام جایی نمود عینی‌تری پیدا می‌کند که (متأسفانه) ممکن است مخترع توقعات و انتظارات غیر معمولی را در خصوص عرضه اختراعش به بازار در ذهن پرورانده باشد. در هر دو حالت وجود پاسخ‌های روشن به دو پرسش مطروحه و روش‌های سودمند جهت حل ایشان، می‌تواند زمینه اعتماد و اطمینان بیشتر مخترعان را که عامل بسیار مهمی در توسعه و رونق بازار دارایی فکری می‌باشد، فراهم آورد.

ممکن است این ایراد شود که، قرارداد منعقد شده میان مخترع با فرابورس برای عرضه عمومی اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری، قراردادی خصوصی بوده و تابع ماده ۱۰ قانون مدنی است. در این قرارداد، فرابورس ایران در حقیقت ایجاب کننده به نمایندگی از طرف مخترع یا قبول کننده از طرف او در برابر ایجاب کنندگان ثمن اوراق بهادار وی می‌باشد و خود نقش مستقیمی در خرید اختراع یا نوآوری ندارد، لذا مخترع می‌تواند از ارائه اختراعش به بورس ایده خودداری نماید. با این حال، حتی اگر فرابورس را به عنوان وکیل مخترع فرض نماییم، تعیین ارزش ریالی اختراع یا نوآوری صورت گرفته، در حقیقت تعیین کننده حدود اختیارات وکیل در زمان معامله با خریدار اختراع می‌باشد. لذا موکل (در این جا مخترع)، حق دارد حدود اختیارات وکیل (در این جا فرابورس ایران) را، حداقل به میزان پیش‌بینی شده در قانون مدنی خود تعیین نماید. از طرفی، بورس ایده فقط مأموریت حمایت از مخترع و اختراع او را ندارد، بلکه بایستی تدابیری اندیشیده و به کار بندد که بازار مالکیت فکری را به سمت و سویی هدایت و ترغیب نماید که علاوه بر آن که مخترع از تجاری‌سازی اختراعش بهره‌مند می‌شود، جامعه و صنعت نیز با هزینه و شرایط معقولی از مواهب دستاورد وی بهره‌مند شده و در انتظار اختراعات و نوآوری‌های بعدی وی و افرادی همانند او باشند.

سایر موارد مندرج در دستورالعمل معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری، جنبه شکلی دارد و جای بحث خاصی در مورد ایشان نیست.

مطلب دیگری که باید بدان اشاره نمود، این است که پذیرش و عرضه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در فرابورس، فقط از طریق شرکت سهامی امکان‌پذیر است. صرف‌نظر از مسئولیت‌هایی که ثبت و فعال نمودن شرکت سهامی برای مخترع ایجاد خواهد نمود، مسأله تأسیس شرکت خود یکی از موضوعات قابل تأمل است. در اغلب موارد مخترع فردی تنها بوده و در قالب تلاش یک تیم به اختراعش نائل نشده است. حال به اشتراک گذاردن این دستاورد با دیگران (حداقل دو نفر) می‌تواند دغدغه جدیدی را علاوه بر دغدغه‌های قبلی‌اش ایجاد کند. مشکل اصلی خارج از اختیار طرفین قرارداد عرضه عمومی اوراق می‌باشد؛ مشکل مربوط به قوانین کشور است. به موجب قانون تجارت تأسیس شرکت تجاری با یک عضو، شریک یا سهام‌دار ناممکن است و به موجب قوانین بازار سرمایه، افراد حقیقی نمی‌توانند در این بازار اقدام به عرضه اوراق بهادار نمایند. ارائه اوراق بهادار در بازار سرمایه، فقط در قالب شرکت سهامی امکان‌پذیر است.

به نظر می‌رسد بهترین گزینه برای تسهیل این موضوع، به رسمیت شناختن شرکت‌های تک عضوی با صدور مجوز برای عرضه سهام ایشان در بازارهای خارج از بورس، نظیر فرابورس می‌باشد. تجربه موفق که در کشورهای توسعه‌یافته نظیر اتحادیه اروپا، ایالات متحده، بریتانیا و... در حال حاضر جریان دارد.

نتیجه‌گیری

توسعه بازار مالکیت فکری، علاوه بر ایجاد منافع اقتصادی و صنعتی فراوان، نشان از بلوغ فرهنگی یک جامعه نیز می‌باشد. در حقیقت، جامعه با سرمایه‌گذاری در حوزه مالکیت فکری، موجب به‌بخشیدن به دانشمندان و مخترعان خود شده و از این طریق بر رشد و توسعه علم و دانش در کشور تأثیر می‌گذارد. یکی از مؤثرترین روش‌های توسعه سرمایه‌گذاری در این عرصه، حضور بازار سرمایه است.

بازار سرمایه با در اختیار داشتن انواع امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و وجود منابع انسانی متخصص و خیره، قدرتمندترین ابزار برای نیل به توسعه بازار مالکیت فکری محسوب می‌شود. بورس ایده، بازاری است که بستر این توسعه را فراهم آورده است. برقراری فضای مناسب جهت تبلیغ و ارائه اختراع به بازار هدف به منظور تجاری‌سازی، ایجاد امنیت قابل قبول برای مخترع جهت ارائه اختراعش به بازار، فراهم آوردن قراردادهای استاندارد شده جهت عرضه عمومی اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری، هم‌چنین قراردادهای استاندارد شده برای خریداران این اوراق، وجود شفافیت، کارایی و رقابت منصفانه برای عرضه و خرید اوراق بهادار مزبور از جمله مزایای متعدد بازار دارایی فکری می‌باشد.

یکی از مزیت‌های منحصر بفرد بازار دارایی فکری ایران، امکان عرضه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در بازار ثانوی می‌باشد؛ به عبارتی این اوراق قابلیت خرید و فروش را دارند. در حالی که چنین امکانی برای ... وجود ندارد.

از طرفی کمبود برخی قوانین و مقررات تکمیلی، و وجود برخی نارسایی‌ها و ابهامات در قوانین و مقررات موجود می‌تواند منجر به شرایطی شود که اقبال علاقمندان به این بازار را با تهدید مواجه سازد. بازار دارایی فکری توان بسیار زیادی برای جلب توجه سرمایه‌گذاران و صنعت به این عرصه دارد و موفقیت در این راه می‌تواند گردش مالی و به تبع آن درآمد قابل قبولی را نصیب فرابورس ایران نماید. لذا لازم است، متخصصان و حقوق‌دانان این شرکت با بررسی و رصد مستمر بورس ایده، لویح قانونی، مقررات و دستورالعمل‌های روزآمد و کارآمد تهیه و تنظیم نموده و به تصویب مراجع ذی‌صلاح قانونی از قبیل مجلس شورای اسلامی، هیأت دولت (بند ۳ ماده ۴ قانون بازار اوراق بهادار) و هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار (ماده ۷ قانون بازار اوراق بهادار) برساند.

از طرفی، لازم است نهادهای حاکمیتی و به خصوص دولت، حمایت‌های مادی و معنوی از این بازار نوپا به عمل آورد، تا زمانی که به نحو شایسته‌ای استقرار یافته و به اهداف متعالی‌اش دست یابد. اتخاذ این تدابیر می‌تواند مسبب ارتقای فرابورس ایران در بازار سرمایه داخلی و منطقه و حتی در سطح بین‌المللی گردد.

منابع

۱. شرکت فرابورس ایران، (۱۳۹۳)، بازار دارایی فکری، تهران: شرکت فرابورس ایران .
۲. اساسنامه نمونه فرابورس ایران برای شرکت سهامی خاص مبتنی بر دارایی فکری، تهران: شرکت فرابورس ایران .
- ..... **A Brief Introduction**.....
- ..... **IP Monetization**.....
- ..... **The Global IP Exchange**.....
- ..... **Acquire and Create Intangible Assets for your IP Strategy**.....
- ..... **An intellectual-property exchange Marketplace of ideas**.....
- ..... **Final Report for EU Tender No 3/PP/ENT/CIP/10/A/NO2S003 "Creating a Financial Market for IPR"**.....
- ..... **Does Airbnb.com Need a Trademark? Branding in the Collaborative Economy: Are Intellectual Property Rights at Risk?**.....
- ..... **A Simpler Solution: Intellectual Property Exchange International**.....
- ..... **Intellectual Property Exchange International, Inc.**.....
- ..... **IPXI Market Rulebook**.....
- ..... **New IP Exchange Promises Transparency in Patent Pricing**.....
- ..... **Pay Attention to Innovation and Intangibles -- They're more than 80% of your Business' Value**.....